O‘ZBEK VA QARDOSH XALQLAR ADABIYOTI NAMUNALARINI QIYOSLASH METODI ORQALI O‘RGANISH

Homidova Barnoxon Sadiriddin qizi .

Mustaqil izlanuvchi.

Annotatsiya: Mazkur tezisda o‘zbek va qardosh xalqlar adabiyoti namunalarini qiyoslash metodi asosida o‘rganishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Qiyosiy tahlilning badiiy asar mazmuni, g‘oyasi, obrazlar tizimi, syujet-kompozitsion qurilishi va badiiy ifoda vositalarini chuqur anglashdagi imkoniyatlari tahlil qilingan. O‘zbek adabiyoti va qardosh xalqlar adabiyoti o‘rtasidagi mushtaraklik hamda milliy o‘ziga xosliklarni aniqlashda qiyoslash metodining ahamiyati ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, adabiyot darslarida mazkur metoddan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahliliy yondashuvi, estetik didi va boshqa xalqlar madaniyatiga hurmatini rivojlantirishga xizmat qilishi asoslangan.

Kalit so‘zlar: qiyosiy adabiyotshunoslik, qiyoslash metodi, o‘zbek adabiyoti, qardosh xalqlar adabiyoti, badiiy asar, obraz, syujet, kompozitsiya, milliylik, umuminsoniy qadriyatlar.

Kirish

Adabiyot insoniyatning ma’naviy tajribasini badiiy shaklda ifodalovchi muhim san’at turlaridan biridir. Har bir xalq o‘zining tarixiy tajribasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlari va dunyoqarashini adabiyot orqali avloddan avlodga yetkazadi. Shu bilan birga, turli xalqlar adabiyoti bir-biridan ajralgan holda rivojlanmaydi. Tarixiy, madaniy va ijtimoiy aloqalar natijasida xalqlar adabiyoti o‘rtasida o‘zaro ta’sir, ijodiy yaqinlik va mushtaraklik shakllanadi. Ayniqsa, hududiy va tarixiy jihatdan yaqin bo‘lgan qardosh xalqlar adabiyotida umumiy mavzular, obrazlar, syujetlar va motivlarning uchrashi tabiiy hodisadir.

O‘zbek adabiyoti ham turkiy xalqlar adabiyoti bilan qadimdan mustahkam

aloqada rivojlangan. O‘zbek, qozoq, qirg‘iz, qoraqalpoq, turkman, ozarbayjon va boshqa qardosh xalqlar og‘zaki hamda yozma adabiyotida umumiy adabiy an’analar mavjud. Bunday mushtarakliklarni o‘rganish xalqlar o‘rtasidagi ma’naviy yaqinlikni anglash, shu bilan birga har bir milliy adabiyotning o‘ziga xos tomonlarini aniqlash imkonini beradi.

Adabiyot namunalarini qiyoslash metodi aynan shu vazifani bajarishga xizmat qiladi. Qiyosiy yondashuv orqali ikki yoki undan ortiq badiiy asarning mavzusi, g‘oyasi, obrazlari, syujeti, kompozitsiyasi, janri va badiiy tilidagi o‘xshash hamda farqli jihatlar aniqlanadi. Biroq qiyoslash faqat o‘xshashliklarni topish bilan cheklanmaydi. Uning asosiy maqsadi umumiylik va farqlarning badiiy, tarixiy hamda milliy asoslarini tushuntirishdan iborat.

Asosiy qism

Qiyosiy o‘rganish metodining muhim xususiyati shundaki, u badiiy asarni kengroq adabiy-madaniy kontekstda ko‘rish imkonini beradi. Biror asarning mazmunini faqat uning ichki tuzilishi orqali o‘rganish bilan cheklanilsa, ayrim badiiy xususiyatlarning kelib chiqish sabablarini aniqlash qiyinlashishi mumkin. Boshqa adabiyot namunasi bilan qiyoslash esa mazkur xususiyatlarni yanada aniqroq ko‘rsatib beradi.

O‘zbek va qardosh xalqlar adabiyotini qiyoslashda, avvalo, mavzu va g‘oya masalasiga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq. Turli xalqlar adabiyotida Vatanga muhabbat, insonparvarlik, do‘stlik, muhabbat, adolat, mardlik, sadoqat, ota-onaga hurmat va ezgulik kabi mavzular keng yoritilgan. Ushbu mavzular umuminsoniy xarakterga ega bo‘lsa-da, ularning badiiy talqini har bir xalqning milliy hayoti va tarixiy tajribasi bilan bog‘liq ravishda shakllanadi.

Masalan, qahramonlik mavzusi o‘zbek va boshqa turkiy xalqlar og‘zaki ijodida alohida o‘rin tutadi. Dostonlarda xalq idealidagi qahramon obrazi jasorat, mardlik, sadoqat va adolat kabi fazilatlar bilan tasvirlanadi. Biroq qahramonning xarakteri,

uning muayyan vaziyatdagi harakatlari va atrofidagi obrazlar tizimi har bir xalqning badiiy tafakkuriga ko‘ra o‘ziga xos tarzda shakllanadi. Qiyosiy tahlil ana shu umumiylik va individuallikni bir vaqtning o‘zida ko‘rish imkonini beradi.

Qiyoslashda obrazlar tizimi muhim tahlil obyekti hisoblanadi. Badiiy obraz orqali muallif inson xarakterini, uning ichki dunyosini va jamiyatdagi o‘rnini ochib beradi. Ikki xalq adabiyotidagi o‘xshash obrazlarni taqqoslash orqali ularning umumiy arxetipik xususiyatlari hamda milliy talqini aniqlanadi. Masalan, ona, ota, ustoz, oshiq, qahramon, dono chol yoki yovuz kuch obrazi ko‘plab adabiyotlarda uchraydi. Ammo ushbu obrazlarning xarakteri va badiiy vazifasi har bir asarda turlicha bo‘lishi mumkin.

Badiiy asarlarni qiyoslashda syujet va kompozitsiya ham muhim o‘rin egallaydi. Asardagi voqealarning boshlanishi, rivoji, konfliktning yuzaga kelishi, keskinlashuvi va yakunlanishi o‘rganiladi. Agar turli xalqlar adabiyotida o‘xshash syujet mavjud bo‘lsa, uning har bir asardagi talqinini solishtirish orqali muallifning ijodiy yondashuvi aniqlanadi. Ayniqsa, folklor asarlarida umumiy syujet va motivlarning mavjudligi qiyosiy adabiyotshunoslik uchun katta ilmiy ahamiyatga ega.

Qardosh xalqlar adabiyotini qiyosiy o‘rganishda folklor materiallaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega. Xalq og‘zaki ijodi uzoq tarixiy davr davomida shakllanganligi sababli unda xalqlarning qadimiy tasavvurlari, urf-odatlari va axloqiy qarashlari saqlanib qolgan. Doston, ertak, afsona, rivoyat, maqol va matallarni qiyoslash orqali xalqlarning ma’naviy hayotidagi umumiy va o‘ziga xos jihatlarni aniqlash mumkin.

Qiyosiy metod o‘quv jarayonida ham katta pedagogik imkoniyatlarga ega. An’anaviy tahlilda o‘quvchi bir asarning mazmunini o‘rganadi va unga baho beradi. Qiyosiy yondashuvda esa o‘quvchi ikki yoki undan ortiq asarni bir vaqtning o‘zida tahlil qiladi. Natijada uning kuzatuvchanligi, mantiqiy fikrlashi va dalillarga asoslangan xulosa chiqarish qobiliyati rivojlanadi.

Adabiyot darsida qiyosiy metodni qo‘llash uchun o‘quvchilarga muayyan mezonlar asosida topshiriqlar berish mumkin. Masalan, ikki asarning mavzusini aniqlash, asosiy g‘oyasini taqqoslash, bosh qahramonlarning xarakterini qiyoslash, konflikt sabablarini aniqlash, syujetdagi o‘xshash va farqli jihatlarni ko‘rsatish hamda badiiy tasvir vositalarini solishtirish shular jumlasidandir.

Qiyoslash jarayonida tarixiy-madaniy kontekstni hisobga olish zarur. Chunki badiiy asar muayyan davr va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq. Bir xil mavzu turli davr va xalqlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Masalan, Vatan tushunchasi bir asarda tarixiy yurt, ikkinchisida xalqning ma’naviy birligi, uchinchisida esa insonning tug‘ilib-o‘sgan maskani sifatida talqin qilinishi mumkin. Shu sababli qiyosiy tahlil tarixiy sharoitni hisobga olgan holda olib borilgandagina ilmiy jihatdan asosli bo‘ladi.

Badiiy til va uslubni qiyoslash ham muhimdir. Har bir xalqning tili uning milliy dunyoqarashini ifodalashda katta rol o‘ynaydi. Bir xil mazmundagi obraz yoki hodisa turli adabiyotlarda turli metafora, tashbeh, epitet va ramzlar orqali tasvirlanishi mumkin. Bunday farqlarni aniqlash o‘quvchilarning badiiy tilga bo‘lgan e’tiborini kuchaytiradi.

Qiyosiy metoddan foydalanishda o‘qituvchi o‘quvchini faqat tayyor xulosalarni yodlashga emas, balki mustaqil fikrlashga yo‘naltirishi kerak. O‘quvchi matndan dalil topishi, o‘z fikrini asoslay olishi va turli nuqtayi nazarlarni solishtira olishi muhim. Shu jihatdan qiyosiy tahlil kompetensiyaviy yondashuv talablariga ham mos keladi.

Qardosh xalqlar adabiyotini o‘rganish yosh avlodda millatlararo hurmat va madaniy bag‘rikenglikni shakllantirishga ham xizmat qiladi. O‘quvchi boshqa xalqning adabiy merosi bilan tanishar ekan, uning tarixiy tajribasi, urf-odatlari va ma’naviy qadriyatlarini yaxshiroq anglaydi. Shu bilan birga, o‘z milliy adabiyotining o‘ziga xosligini boshqa adabiyotlar fonida yanada chuqurroq tushunadi.

Qiyosiy o‘rganish natijasida o‘quvchilarda adabiy asarni mustaqil baholash ko‘nikmasi shakllanadi. Ular asardagi o‘xshashliklarni tasodifiy hodisa sifatida emas,

balki tarixiy, madaniy yoki tipologik aloqalar nuqtayi nazaridan tahlil qilishni o‘rganadilar. Bu esa adabiy tafakkurning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Xulosa

O‘zbek va qardosh xalqlar adabiyoti namunalarini qiyoslash metodi orqali o‘rganish adabiy ta’lim va adabiyotshunoslik uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Mazkur metod yordamida badiiy asarlarning mavzusi, g‘oyasi, obrazlar tizimi, syujeti, kompozitsiyasi va badiiy tili chuqurroq tahlil qilinadi. Qiyoslash natijasida xalqlar adabiyotidagi mushtarak jihatlar bilan bir qatorda, har bir milliy adabiyotning o‘ziga xos xususiyatlari ham namoyon bo‘ladi.

Qiyosiy metod o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahliliy qobiliyati va estetik didini rivojlantirish bilan birga, qardosh xalqlar madaniyatiga hurmat ruhini shakllantiradi. Shu sababli adabiyot ta’limida qiyosiy tahlildan maqsadli, izchil va ilmiy asoslangan holda foydalanish samarali natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1999.
2. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan, 2007.
3. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2005.
4. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2002.
5. Fitrat A. Adabiyot qoidalari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1995.
6. Hoshimov B. Qiyosiy adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2010.
7. Yo‘ldoshev Q., Qodirov V., Yo‘ldoshbekov J. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.
8. Bakhtin M. M. The Dialogic Imagination. – Austin: University of Texas Press, 1981.
9. Wellek R., Warren A. Theory of Literature. – New York: Harcourt, Brace and Company, 1949.

10.Ćurković A. Comparative Literature and Literary Theory. – London: Routledge, 2018.